

СТРУКТУРА ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ВЕСІЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРОК

Анотація. У статті подано структурне членування весільної лексики бойківських говірок. Окреслено принципи поділу цієї тематичної групи лексики на три лексико-семантичні групи та їх розгалуження на менші семантичні парадигми, з'ясовано відношення в межах різних семантичних утворень.

Ключові слова: тематична група лексики, лексико-семантична група, семантична підгрупа, семантична мікрогрупа, семантичний ряд.

Summary. In the article the structural subdividing of wedding vocabulary of Bojko dialect has been given. The principles of division of this lexical thematic group into three lexical-semantic subgroups and their breaking down into smaller semantic paradigms has been described. Also the relations within different semantic formations is explained.

Key words: lexical thematic group, lexical-semantic group, semantic subgroups, semantic microgroups, semantic row.

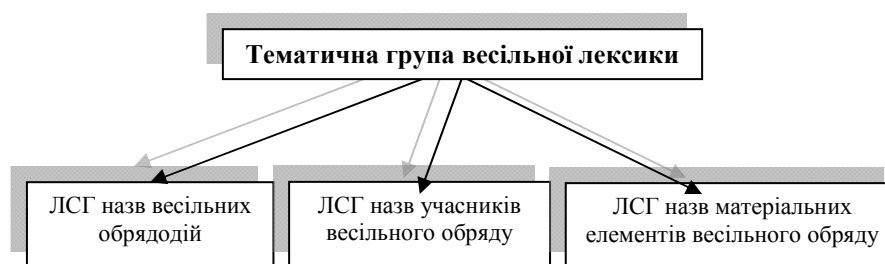
Традиційно лексику народних говірок аналізують у межах тематичних груп. Пропонована стаття – спроба дослідити склад і структуру тематичної групи весільної лексики як сегмента лексичної системи бойківських говірок, адже вивчення лексики як вербального компонента традиційних обрядів і як назв різноманітних елементів обряду є обов'язковим для здійснення всебічного опису лексичної системи говірки [2: 29].

Класифікаційні поділи весільної групи лексики на матеріалі інших говірок української мови здійснили українські вчені, зокрема П. Романюк (поліські говірки) [6], М. Бігусяк (гуцульські говірки) [1], Н. Грозовська (середньонадніпрянські говірки) [3], В. Дроботенко (степові говірки) [4], І. Магрицька

(східнослобожанські говірки) [5], В. Шевченко (літературна мова) [7]. Першочергове завдання, яке автори студій ставили перед собою, – зібрати, описати та систематизувати весільну лексику. Структурна організація весільної лексики бойківських говірок ще не була предметом вивчення.

На підставі структурно-семантичного моделювання тематичної групи лексики виділено три лексико-семантичні групи (ЛСГ) – назв етапів весільного обряду, учасників обряду та матеріальних елементів, кожна з яких містить відповідні семантичні підгрупи (СП), семантичні мікрогрупи (СМ), семантичні ряди (СР), виділені на підставі специфічних семантичних ознак (схема 1).

Схема 1

У ЛСГ **назв весільних обрядодій** СП виділено за диференційною ознакою ‘час дії’: до шлюбу, у день шлюбу, після шлюбу. СП назв весільних етапів виділено за диференційною ознакою ‘час дії’: довесільні (*в'їдв'їди, в'їдоз'наван'а, запити* та ін.), власне весільні (*уби'ран'е, благосло'венство, коро'нац'їя* та ін.), повесільні (*митвини, поп'равини, в'їдг'їстки* та ін.).

СП назв довесільних етапів диференційовано за місцем проведення обрядодії – ‘нейтральна територія’ (*вечор'ниц'ї, запо-в'їт', м'їн'анки, му'зика* та ін.) : ‘у нареченої’ (*в'їдв'їди, зал'оти, запит, оруд'а, свайба, сватанки, слово* та ін.) : ‘у нареченого’ (*обзорини*); за р е з у л ь т а т и в н і с т ю обрядодії – ‘позитивний результат домовленості між шлюбними сторонами’ (*бра'ти рушні'к'и,*

дати к'ел'їшок во'ди, з'бити вес'їл'а та ін.) : ‘негативний результат домовленості між шлюбними сторонами’ (*в'їт'казувати, при'к'їтити бринзу, с того нич, ше моло'да*).

СП назв власне весільних етапів, у складі якої виділено семантичні мікрогрупи назв обрядодій передшлюбного вечора та дня шлюбу, найчисельніша та найрізноманітніша за структурою та семантикою. Лексеми утворюють опозиції за часом обрядодій – ‘передшлюбний вечір’ (*де'ру'їце*) : ‘день шлюбу’ (*зап'росини, надоб'риден'*); за місцем проведення обрядодії – ‘прощальний вечір у нареченої’ (*дол'а, дру'ичини, про'шчан'а*) : ‘прощальний вечір у нареченого’ (*гост'ина*).

Насиченість центрального дня весілля відображають назви, що формують відповідну СМ: *гуски,*

добраніч, заграванки, перша гостина, спросини, уплешчина – ‘вечір напередодні шлюбу’; з’їла жати, їти на барвінок, танцювати на бервінку – ‘брати участь у барвінковому обряді’; вінки(е), вінці, долга – ‘вінкоплетини’; корогаї виробляти, м’ісити корогаї, корогаї ўбратити, корогаї садж’ети, корогаї чин’ети, пекти карагаї – ‘виготовляти весільний хліб’; спрошувати, ходити пом’іж хати – ‘запрошувати на весілля’; рихтувати, складувати в’інока – ‘одягати наречену до шлюбу’; закладати в’інец(а), класти коруну – ‘класти вінок на голову нареченої’.

СП назв повесільного етапу, який розпочинався після шлюбної ночі і тривав зазвичай тиждень або й довше, репрезентують слова та словосполучення, що формують опозицію ‘обрядодії за участю наречених’ (в’ідг’істки, дакуван’а, збитки, мат’чини, митвини, на чес’т’, сн’ідан’а, пове’сіл’не, поуторне, попр’азент, попр’аўка, путини та ін.) : ‘обрядодії без участі наречених’ (кухар’с’кий ден’, с’вашчина, ста’рошчини, стоў’пини та ін.).

У ЛСГ назв учасників весільного обряду виділено три СП: ‘Загальні назви учасників весілля’, ‘Назви наречених’, ‘Назви учасників весілля, які мають в обряді закріплені функції’.

Семантичну підгрупу збірних назв учасників весілля утворено на підставі диференційної ознаки (ДО) ‘родинна близькість’: найближча родина (ба’тен’ко, бат’ки, домо’в’і, мат’інока, наї’р’ід’н’ішч’і, нан’ко, пан’воїтец’, хат’н’і, чел’ад’), далека родина (р’ід, фам’ілія), незапрошені гості (запо’рос’ці, неза’прошен’і, п’ідве’сіл’н’і, п’ідво’ротники).

На позначення головних учасників весільного обряду – наречених зафіксовано назви, диференційовані відповідно до етапів весілля: довесільні д’івур, ка’вал’і(е)р, лег’ін’, ф’рейр; д’їўка, в’ід’ани’ц’а, к’і’саса, мругаў’чина, па’н’енка, фра’йерочка; власне весільні з’а’тен’ко, моло’диц’, муж’моло’дї, пан; ба’ба, ж’інока, за’вита, замо’ло’дичена, моло’диц’а(і), не’в’іста та ін. Назви наречених також поділяємо за ДО ‘матеріальне становище нареченого / нареченої’ (зведе’н’ак, при’мак; зведе’н’ачка, при’ємниц’а).

Назви неодружених учасників весілля за родинним відношенням до нареченої чи нареченого утворюють СМ: ‘неодружені гості нареченого’ (бо’йарин, бо’йарска с’вашка, дружба, друж’ко, молод’ці; молод’цова с’вашка, с’вашка, св’ітилка, с’таршїй дружба та ін.), ‘неодружені гості нареченої’ (за’с’ад’ко, дружка, с’тарша дружка, перша дружка та ін.).

Підставою виділення СМ назв наймолодших учасників весілля (здебільшого це хлопчики-підлітки) є їхні обрядові функції: хлопец’, шо’р’ізаў’ бер’вінок; хлопчик, а’би м’іг’поко’сити).

Назви діячів, які входять до інших СП, формують мікрогрупи за виконуваною функцією: особи, які запрошують на весілля (моло’диц’і, моло’диц’і, про’шак); учасники барвінкового обряду (жо’на, при’данка, про’в’ідниц’і, сва’н’їка, с’ваха, св’ітилка,

старос’ціна); жінки, які виплітають вінок для наречених (ж’ін’к’е, сваи’к’е, ста’р’і ба’би); жінка, яка одягає наречену до шлюбу (ў’б’іра’ла, спец’іал’на ж’ін’ка); гості нареченого, які приходять по наречену (бу’йар’ці, вес’і’ла, ве’сіл’н’і’гос’ці, при’дани, при’данци, про’п’ї, с’ва’ти, с’вах’е(и), ста’рости); чоловіки, які перегороджують шлях гостям нареченого (ба’ричники, торго’ш’і, хло’пці); гості нареченої, які приходять на частування до нареченого (зако’с’ани, при’данци, п’рїди, про’п’ї); жінки, які змінюють нареченій головний убір (ка’л’іка, пок’рї’вал’а), співають весільні пісні (ва’йда, консу’лка, не’в’іста-ба’ба, про’в’ідниц’а), готують весільні страви (пова’риха, ше’ф-пова’р), відповідають за випікання весільного хліба (госпо’дин’а(і), коро’ваїниц’а, ку’харка, пекар’ка); той, хто везе придане до нареченого (за’л’їжники, к’ін з’моло’доїу, пере’в’ізнїчок, при’п’їўник), відповідальний за напої (Йосип(ф), це’п’кар’, чо’п’нар), посередник між нареченими (п’ісла’н’ці, п’іс’ли, по’важн’і’особи), учасник передвесільного вечора (пов’ізнї’чен’ко, по’ручник, про’в’ідни’ч’ейко) та барвінкового обряду (при’данка, су’с’іда); весільний музикант (зуд’ак, ка’пел’іста, му’зика, музи’ч’ейко, пан’весе’лоў’с’кий) та ін.

У межах СМ за ДО виділяємо семантичні опозиції ‘жінка’: ‘чоловік’ (ку’харка, пова’риха, ба’ба-невіста, в’ид’і’їна, на’паст’ : це’п’нар’, ху’рунжїй, тома’да, марш’алок); ‘одружена жінка’: ‘одружений чоловік’ (старос’т’їўна, с’ваха, про’в’ідниц’а(і), консу’лка, с’вашка : с’тароста, господа’р, старшина, марш’алок), ‘неодружена жінка’: ‘неодружений чоловік’ (св’і’тилка, дру’шка, с’в’ідок : дру’жба, дру’ж’ко, бог’йари, засяд’ко, то’варшїи), ‘гості нареченої’: ‘гості нареченого’ (старостой’ко дї’вочий, паня’нський войвода : п’ісла’нец’, сва’т’ач).

ЛСГ назв матеріальних елементів весільного обряду охоплює п’ять СП: назви викупу, подарунків, приданого; назви одягу та взуття наречених; назви весільних атрибутів; назви музичного оформлення обряду; назви весільних страв та напоїв.

Назви СМ ‘вкуп’ диференціюємо за об’єктною (вкуп’ в’ін’ка, вкуп’ нар’еченої, вкуп’ п’риданого) та локативною (вкуп’ б’і’ла вор’їт, вкуп’ м’іс’ці’а за ве’сіл’ним сто’лом) ознаками.

СМ ‘подарунки’ охоплює назви подарунків, якими обмінювалися наречені напередодні чи під час весілля (хуст’ка – со’рочка; су’кенка + м’ешти – со’рочка; хуст’ка + об’ручка + при’к’раса – со’рочка з ла’ного полот’на); назви подарунків нареченим під час запрошення на весілля (ку’сочок ма’тер’її, руч’ник, та’р’їлка, хуст’ка, йай’ца) та під час обдаровування (г’рош’ї, кон’верт, п’ятде’с’ат’ ко’п’їйок, руб’л’).

До складу СМ ‘придане’ входять СР, які виділено за ДО ‘склад приданого’, а саме: ‘земля як придане’ репрезентують назви по’ле, с’тай’ка на’по’лу, час’ці; ‘особисті речі як придане’ – вип’рава, ла’да, ма’їеток, фа’нта; ‘одяг як придане’ – руб’ат’а; ‘меблі як придане’ –к’раснїй’ку’фер, пи’сана ск’рін’а, ша’фа; ‘спальня білизна як придане’ – ко’ўдра, пе’рина, п’ісла’н’, по’душка, пос’т’їл’, п’рос’т’їн’,

б'іла п'рос'т'ин'; 'ткані речі як придане' – *ве'рета*, *писан'і ве'рети*, *об'рус*, *п'лахта* та ін.

СП назв весільного одягу та взуття формує СМ за статтю наречених: 'назви одягу нареченої' та 'назви одягу нареченого' (*безру'каўка* *виши'та*, *галстук*, *за'гартка*, *кос'т'ум*, *раїтки*, *с'і'рак*, *со'рочка* — *б'л'уска*, *б'іле п'лат'а*, *дорого'ц'ин:е* *п'лат'а*, *п'лат'а доўге*, *б'ілий ш'тапел'*, *ве'с'іл'на* *сукн'а* (*сук'енка*), *сук'е(о)нка*, *сук'енка* *б'іла*, *п'іўка чер'лена*, *кор'сетка* *вишита*). Ці СМ утворюють семантичні опозиції за призначенням (одяг, головні убори, взуття).

У межах СМ назв головного убору виділено СР за етапами весілля: до обряду покривання (*в'інец'*, *в'інок*, *капел'ушок*, *к'в'ітка*, *ко'сиц'і*, *кучма*, *па'рик* *с* *к'в'ітками*, *ран'тух-полот'но*, *ружки*, *ч'іл'це*, *шапка*), під час вінчання (*в'інц'і* *цер'коўн'і*, *золот'і* *в'інц'і*, *ко'рона*), після обряду покривання (*о'ч'інок*, *ч'і(е)пец'*, *ч'інка*).

Серед назв головних уборів нареченої до обряду покривання виділяємо такі, що формують семантичні опозиції за формою: вінкоподібний (*в'інок* *з* *бар'вінку*, *в'інок* *з* *м'ірти*, *рутаві* *в'інок*, *жалюві* *в'інок*, *ружки*, *ст'роїк'е*), шапкоподібний (*бар'ванка*, *капел'ушок*, *кучма*, *па'рик* *с* *к'в'ітками*, *ша(е)пка*), наміткоподібний (*балец'*, *б'іло*, *ра(е)нтух*, *ран'тух-полот'но*, *на'м'і(е)т*, *пе(а)ре'ме(і)т*).

СП назв весільних атрибутів сформовано за обрядовою функцією. Складається із СМ назв нагрудних відзнак учасників весілля, весільного деревця, весільних атрибутів чоловіків, весільних прикрас для коней.

СМ назв нагрудних відзнак учасників весілля поділено за суб'єктною ознакою: 'наречений' (*б'ілий в'іночок*, *в'інец'*, *в'інок*) : 'наречений та дружи' (*бук'ети*, *знач'ки*, *ко'сиц'а*) : 'гості' (*бук'е(і)т*, *к'в'іточки*, *к'в'іт'к'е* *на* *з'руд'ах*).

Найменування весільних прикрас для коней диференційовано за ДО 'зовнішній вигляд': *дзв'інок*,

дзв'іночки, *ко'лок* *іл'ц'і* 'у формі дзвінка'; *р'ахта'ч'і*, *шелес'т'у'ки*, *шушул'к'е* 'у формі бубонця'; *з* *бумаги* *ў'с'аке*, *л'енти*, *л'енти* *с* *па'пер'і*, *стонч'ки*, *стр'іч'ки* 'зі стрічок'; *пл'ас'ц'і*, *смер'іч'ки(е)*, *йалинич'ки* 'із гілля дерев' та ін.

ЛСГ назв матеріальних елементів весільного обряду містить СП назв на позначення музичного оформлення весільного обряду (*бас*, *ба'йан*, *ладканка*, *доб'раніч*, *кура'нта*, *ве'ликий* *танец'*).

Назви весільних мелодій поділено за семантичною ознакою 'час виконання' – 'передшлюбний вечір' (*вигра'ванц'і*, *доб'ран'іч*, *надоб'ран'іч*, *за'раванки*, *зачин*, *зачинан':а*) : 'ранок у день шлюбу' (*надоб'риден'*, *на* *доб'рий* *ден'*) : 'день шлюбу' (*кура(е)нт*, *кура'нта*, *лат(о)канка(и)*, *м'ногайа* *л'іта*, *на* *здо'роў'ла*, *при'п'іви*, *прис'п'іўки*, *р'із'ба*, *сп'іван'ки*).

За етапами весільного обряду класифікуємо назви танців: *перший* *танец'*; *перший* *танец'* *з* *го'р'іўкоў*, *за'виненоў* *ў* *п'іўку*, *ве'ликий* *танец'*, *дару'нкові* *танец'*, *танец'* *п'ід* *бал'ц'ом* та ін.

У межах СП назв весільних страв та напоїв СМ назв хліба утворено за семантичними принципом (етап весілля: сватання (*каравал'і*, *країчк* *хл'іба*, *хл'іб*), барвінковий обряд (*бу'ханец'* *хл'іба*, *печиво*, *чорний* *з'горен*), вінкоплетини (*чорний* *круглі* *хл'іб*), обряд благословення наречених (*два* *хл'іби* *і* *за'їат'і* *ў* *них* *з'рош'і*), шлюб (*хл'іб* *і'нец'*, *хл'ібе'н'а*), застілля (*прос'тій* *хл'іб*), обсівання весільних гостей (*хл'іб*, *пере'їазаній* *на'ўхрест* *п'ра'дивом*), обдарування наречених (*хл'іб* *голі*, *разо'вий* *хл'іб*, *хл'іб* *с'вої* *печи*, *ко(а)ро(а)ваї*, *дво'поверх'ов'і* *каравал'і*) та повесільний день (*ко'лач*, *куру'гдаї*, *пл'ац'ки*, *печене*, *торт*).

Дослідження тематичної групи весільної лексики бойківських говірок (проаналізовано понад 1700 назв) свідчить про складність і розгалуженість її структурної організації, а також доповнює наявні діалектологічні студії щодо вивчення діалектної лексики як системи.

Література

1. Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 17 с. + 2 карти.
2. Гриценко П. Ю. Дослідження лексики українських говорів // Мовознавство. – 1984. – № 5. – С. 22–30.
3. Грозовська Н. Термінологія весільного обряду середньонадніпряньського регіону (Київська, Полтавська, Черкаська області): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.
4. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Донецький національний університет. – Донецьк, 2001. – 23 с.
5. Магрицька І. Весільна лексика українських східнослов'янських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2000. – 23 с.
6. Романюк П. Ф. Лексика некалендарних обрядів Правобережного Полесья (на матеріалі свадобного обряду): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Киевский государственный педагогический институт им. А. М. Горького. – К., 1984. – 23 с.
7. Шевченко В. Т. Походження та семантичний розвиток української лексики, пов'язаної з весіллям: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 1998. – 17 с.